

พระสหายกับเอกราชสยาม

120 ปีความสัมพันธ์ทางการทูตไทย - รัสเซีย

หน้าลิขสิทธิ์

พิมพ์ครั้งที่ 2 พฤษภาคม 2559

จำนวนพิมพ์ 2,000 เล่ม

สนับสนุนการจัดพิมพ์โดย ดร.ณรงค์ โชควัฒนา

0.40 kg.CO2eq/เล่ม

กระบวนการผลิตหนังสือเล่มนี้ช่วยลดโลกร้อน
ด้วยการชดเชยปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจก 100%

วัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้อาจารย์ นักวิชาการ นิสิตนักศึกษา และผู้สนใจได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็น และเผยแพร่ผลงานทางวิชาการและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องประเทศสหพันธรัฐรัสเซีย ในสหสาขาวิชาด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ซึ่งครอบคลุมทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

สำนักงาน

ศูนย์รัสเซียศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
โทรศัพท์ 0-2218-3943 โทรสาร 0-2218-3944
Website: www.crs.chula.ac.th,
e-mail: crs@chula.ac.th

OFFICE: Center for Russian Studies

17th floor, Chaloem Rajakumari 60 Building,
Chulalongkorn University, Payathai,
Pathumwan, Bangkok, 10330
Tel. 0-2218-3943 Fax. 0-2218-3944

คณะกรรมการที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ภิรมย์ กมลรัตนกุล
รองศาสตราจารย์ ดร.ม.ร.ว.กัลยา ดิงศภิทัย

EDITORIAL ADVISORS

Pirom Kamolratanakul
M.R. Kalaya Tingsabadh

บรรณาธิการ

อาจารย์ ดร.รมย์ ภิรมนตรี

EDITOR

Rom Phiramontri

กองบรรณาธิการ

อาจารย์ ดร.รมย์ ภิรมนตรี
รองศาสตราจารย์ ดร.พจิ ยุวชิต
นางสาวสิริภุชญา อริยวงศ์

EDITOR BOARD

Rom Phiramontri
Pachee Yuvajita
Siriththa Ariyawong

ผู้จัดการ

นางสาวสิริภุชญา อริยวงศ์

MANAGER

Siriththa Ariyawong

ปกหน้า: พระบรมฉายาลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และสมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัสที่ 2

คำนำ

ในวาระครบรอบ 120 ปีแห่งการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างราชอาณาจักรไทยและสหพันธรัฐรัสเซีย ซึ่งตรงกับวาระครบรอบ 100 ปีของการสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2560 ศูนย์รัสเซียศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับการสนับสนุนแนวความคิดและทุนจาก “จักรพงษ์โมสร” ซึ่งเป็นที่พบปะของอดีตผู้นำนิติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นำโดย ดร.ณรงค์ โชควัฒนา ให้จัดพิมพ์วารสารฉบับพิเศษนี้ขึ้นมา เพื่อให้วาระพิเศษดังกล่าวเกิดคุณค่ากับสังคมไทย

ศูนย์รัสเซียศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงได้สรุปเรียบเรียงเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ ในส่วนที่กล่าวถึงจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรสยามและจักรวรรดิรัสเซีย ซึ่งเกิดจากแรงกดดันที่มาจากการคุกคามของมหาอำนาจนักล่าอาณานิคมตะวันตก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงใช้พระปรีชาสามารถของพระองค์ในการดำเนินวิเทศนโยบายผูกมิตรกับจักรวรรดิรัสเซีย เพื่อถ่วงดุลกับมหาอำนาจเจ้าอาณานิคมที่อยู่รายรอบสยาม ในขณะเดียวกันได้เปิดโอกาสมิตหนึ่ง ที่แสดงถึงพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัสที่ 2 แห่งจักรวรรดิรัสเซีย ที่ทรงเห็นอกเห็นใจในชะตากรรมของสยามที่ต้องต่อสู้กับมหาอำนาจของโลกที่พยายามยึดครองสยาม ความเอื้ออาทรของสมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัสที่ 2 ที่ทรงมีต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพลกนิกรของพระองค์ ได้แสดงออกตั้งแต่การตัดสินพระทัยเสด็จพระราชดำเนินประพาสสยาม ในปี ค.ศ. 1891 และสานต่อความสัมพันธ์ระหว่างพระราชวงศ์จนแนบแน่นดุจเครือญาติ จากนั้นสมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัสที่ 2 ทรงร่วมวางแผนและดำเนินวิเทศนโยบายกับสมเด็จพระปิยมหาราช จนสยามได้รอดพ้นจากการเสียอธิปไตย แม้จะต้องเสียดินแดนหลายส่วนให้กับมหาอำนาจเจ้าอาณานิคม ในขณะเดียวกันก็เพื่อเป็นการ

ย้าเตือนให้อนุชนรุ่นหลังได้เข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติที่สำคัญที่สุดยุคหนึ่ง นอกจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งแรกและครั้งที่สอง ซึ่งเป็นยุคที่ประเทศต้องต่อสู้กับผู้รุกรานที่มีศักยภาพเหนือกว่ามากในทุกๆ ด้าน สมเด็จพระปรมหาราช ในฐานะองค์พระประมุขของประเทศต้องทรงเหนื่อยยาก เสียสละความสุข ส่วนพระองค์เพื่อปกป้องแผ่นดินไว้ให้กับชาวไทย และเพื่อยืนยันให้ชาวไทยทุกคน ได้ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณและหวงแหนในความเป็นเอกราชของชาติ คุณยรัสเซียศึกษา จึงจัดพิมพ์วารสารฉบับนี้เพื่อเผยแพร่ให้ชาวไทยได้ทราบ ประวัติศาสตร์ของชาติที่สำคัญอีกช่วงเวลาหนึ่ง และรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ ของสมเด็จพระจักรพรรดินีโคลัสที่ 2 แห่งจักรวรรดิรัสเซียที่ทรงแสดงออกให้ ประชาคมโลกในยุคนั้นเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงสยาม คือพระสหายของพระองค์ และทรงพยายามในทุกวิถีทางที่จะให้มหาอำนาจ เจ้าอาณานิคมในเวลานั้นผ่อนคลายการกดขี่เพื่อการยึดครองประเทศสยาม จนรอดพ้นจากการสูญเสียอิสรภาพในที่สุด

พระสหายกับเอกราชสยาม

รณย์ ภิรมนตรี*

ลัทธิจักรวรรดินิยมทำให้สยามต้องแสวงหามหาสมุทร

ลัทธิจักรวรรดินิยมในเอเชียเริ่มขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 15 จากการเข้ามายังบริเวณหมู่เกาะอินเดียตะวันออกของชาติยุโรปตะวันตก เพื่อการสำรวจเส้นทางการค้ากับประเทศจีน ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 โปรตุเกสทำลายการผูกขาดการค้าทางบกระหว่างทวีปเอเชียและยุโรปของชาวอาหรับและอิตาลี โดยการค้นพบเส้นทางทางทะเลสู่อินเดียอ้อมแหลมกู๊ดโฮป (cape of Good Hope) ต่อมาบริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์ (The Dutch East India Company) ได้ตั้งตัวเป็นคู่แข่ง ทำให้อิทธิพลของโปรตุเกสในทวีปเอเชียค่อยๆ หดไป กองทัพดัตช์เป็นชาติแรกที่สถาปนาฐานทัพอิสระทางตะวันออกที่เมืองปัตตาเวีย (จาการ์ตา) ซึ่งเป็นสำนักงานใหญ่บริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์ ตัวเมืองมีป้อมค่ายแน่นหนา ระหว่าง ค.ศ. 1640 ถึง ค.ศ. 1660 ดัตช์แย่งชิงการค้ากับมะละกา (มาเลเซีย) ซีลอน (ศรีลังกา) ทำอินเดียได้บางแห่งจากโปรตุเกส ต่อมา อังกฤษและฝรั่งเศสสถาปนาณคมในอินเดียและสถาปนาการค้ากับจีน การขยายอิทธิพลมายังเอเชียของอังกฤษและฝรั่งเศสได้ทำให้อิทธิพลของดัตช์ค่อยๆ เสื่อมถอยลง หลังสงครามเจ็ดปีใน ค.ศ. 1763 อังกฤษได้จัดอิทธิพลของฝรั่งเศสในอินเดียและสถาปนาบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ (British East India Company) ซึ่งทรงอำนาจการเมืองที่สำคัญที่สุดในอนุทวีปอินเดีย

*อาจารย์ ดร.ประจักษ์ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปัจจุบันดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการศูนย์รัสเซียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ยุโรปต้องการสินค้าจากตะวันออกประเภท เครื่องถ้วยกระเบื้องเคลือบของจีน ไหม เครื่องเทศและชา เป็นแรงผลักดันลัทธิจักรวรรดินิยมของยุโรปให้แสวงอาณานิคมเพิ่มเติม หลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมได้เพิ่มอุปสงค์ของยุโรปต่อวัตถุดิบจากเอเชียเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นภาวะเศรษฐกิจตกต่ำยาว (Long Depression) ในคริสต์ทศวรรษ 1870 นำไปสู่การแย่งชิงตลาดใหม่สำหรับผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมของยุโรป อีกทั้งการให้บริการทางการเงินในทวีปแอฟริกา อเมริกา ยุโรปตะวันออกและในเอเชีย การแย่งชิงตลาดใหม่นี้เกิดขึ้นพร้อมกับการขยายอาณานิคมครั้งใหม่ที่เรียกว่า “จักรวรรดินิยมใหม่” ซึ่งเน้นการควบคุมอาณาเขตโพ้นทะเล แบบอาณานิคมอย่างเป็นทางการ ซึ่งเป็นการปกครองเมืองขึ้นแบบการขยายทางการเมืองจากประเทศแม่ ระหว่างคริสต์ทศวรรษ 1870-1914 สหราชอาณาจักร ฝรั่งเศสและฮอลแลนด์ ซึ่งเป็นเจ้าอาณานิคมรายใหญ่ในทวีปเอเชีย ได้ผนวกอาณาเขตกว้างใหญ่ของตะวันออกกลาง อนุทวีปอินเดีย ส่วนในเอเชียตะวันออกนั้นอังกฤษได้พยายามเข้ายึดครองจีนโดยการค้าฝิ่นซึ่งในที่สุดได้ทำสงครามกับจีนและได้รับชัยชนะในปี ค.ศ. 1842 ทำให้จีนต้องยินยอมทำสัญญาที่เสียเปรียบและเสียฮ่องกงให้แก่อังกฤษ ส่วนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นฝรั่งเศสได้เข้ายึดครองเวียดนามในปี ค.ศ. 1860 และอังกฤษได้ผนวกพม่าเข้ากับอินเดียในปี ค.ศ. 1885

บทบาทของฝรั่งเศสในอาณานิคมเอเชียนั้นแตกต่างจากอังกฤษ เพราะฝรั่งเศสได้สูญเสียอำนาจจักรวรรดินิยมของตนให้แก่อังกฤษไปในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ดังนั้นจึงพยายามขยายดินแดนเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงหลังจากทศวรรษ 1850 ลัทธิจักรวรรดินิยมของฝรั่งเศสถูกกระตุ้นด้วยกระแสชาตินิยม เพื่อแข่งขันกับคู่ปรับคืออังกฤษ และได้รับการสนับสนุนทางแนวคิดว่าวัฒนธรรมฝรั่งเศสยิ่งใหญ่เหนือกว่าชาติอื่น ทำให้เกิดกระบวนการหล่อหลอมชนพื้นเมืองให้มีความอารยะโดยผ่านศาสนา และซึมซับรับเอาวัฒนธรรมของฝรั่งเศสเข้าไปอย่างกลมกลืนแทบไม่รู้สึกรู้สีกตัว ดังนั้นข้ออ้างของฝรั่งเศสในการขยายอิทธิพลเข้าสู่อินโดจีนก็คือการปกป้องคณะมิชชันนารีฝรั่งเศสที่เข้าไปเผยแพร่

ศาสนาในพื้นที่ดังกล่าว ควบคู่กันไปกับความพยายามที่จะค้นหาเส้นทางเข้าสู่ทางภาคใต้ของจีน โดยผ่านพื้นที่ทางภาคเหนือของเวียดนามซึ่งเรียกว่าดินแดนตั้งเกีย

เมื่อเกิดกระแสต่อต้านศาสนาคริสต์ขึ้นในดินแดนตะวันออกไกล นับตั้งแต่การจับกุม กลั่นแกล้งและสังหารชาวคริสต์ ฯลฯ ได้กลายเป็นเหตุผลสำคัญที่ฝรั่งเศสเข้าแทรกแซงฝ่ายบริหารของชนท้องถิ่น ในปี ค.ศ. 1856 จีนสั่งประหารชีวิตมิชชันนารีฝรั่งเศสที่ไปเผยแผ่ศาสนาอยู่ในดินแดนทางใต้ของจีน และในปี ค.ศ. 1857 จักรพรรดิเวียดนามซึ่งกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาวิกฤติในประเทศ ได้พยายามทำลายอิทธิพลของต่างชาติในเวียดนามโดยการสั่งประหารชีวิตบิชอปชาวสเปนแห่งตั้งเกีย ฝรั่งเศสซึ่งขณะนั้นอยู่ภายใต้การปกครองของกษัตริย์นโปเลียนที่ 3 ได้ตัดสินใจบนหลักการที่ว่า ถ้าฝรั่งเศสไม่เข้าไปช่วย ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกจะถูกจำกัดให้สูญหายไปจากดินแดนตะวันออกไกล พระองค์จึงได้ร่วมมือกับอังกฤษทำสงครามกับจีน เริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ. 1857 ถึงปี ค.ศ. 1860 พร้อมกันนั้นได้ทำสงครามยึดเวียดนามด้วย และในปี ค.ศ. 1860 ฝรั่งเศสได้เข้ายึดครองไซ่ง่อน

ตามสนธิสัญญาฝรั่งเศส-เวียดนาม (Franco-Vietnamese Treaty) ซึ่งทำขึ้นในปี ค.ศ. 1862 นั้น จักรพรรดิเวียดนามไม่เพียงยินยอมยกดินแดน 3 จังหวัดในโคชินจีน (Cochin China) ดินแดนทางภาคใต้ให้แก่ฝรั่งเศสโดยสิ้นเชิงเท่านั้น แต่ยังให้การรับรองสิทธิพิเศษทั่วแผ่นดินเวียดนามทั้งทางด้านการค้าและการเผยแผ่ศาสนาให้แก่ฝรั่งเศส พร้อมทั้งยอมรับการเป็นรัฐในอารักขา (protectorates) หรือการมีฝรั่งเศสเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของเวียดนามอีกด้วย จากนั้นอำนาจของฝรั่งเศสก็ค่อยๆ แผ่ขยายออกไปในอินโดจีน ด้วยการสำรวจหาดินแดนใหม่ การแต่งตั้งขึ้นเป็นรัฐภายใต้อารักขาของฝรั่งเศส รวมทั้งการใช้กำลังเข้ายึดครองมาเป็นอาณานิคม การบุกเข้ายึดครองฮานอยในปี ค.ศ. 1882 นำไปสู่การทำสงครามโดยตรงกับจีน (ค.ศ. 1883-1885) และชัยชนะของฝรั่งเศสในสงครามครั้งนี้ ก็เป็นการยืนยันถึงการมีอิทธิพลครอบงำเหนือดินแดนในภูมิภาคนี้ ฝรั่งเศสปกครองดินแดนโคชินจีนในฐานะดินแดนอาณานิคมโดยตรงของฝรั่งเศส ส่วนอันนัม (พื้นที่ตอนกลางเวียดนาม)

ตั้งเกีย และกัมพูชาตกเป็นดินแดนภายใต้อารักขาของฝรั่งเศส โดยมีระดับการควบคุมแตกต่างกันไป และในไม่ช้าก็สามารถยึดลาวเข้าเป็นรัฐใต้อารักขาของตนได้เพิ่มขึ้นอีกแห่งหนึ่ง

เพื่อเป็นการรักษาความปลอดภัยและเอกราชให้แก่พระราชอาณาจักรพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงดำเนินพระราชวิเทศบาปญญมิตรกับประเทศมหาอำนาจ ซึ่งในขณะนั้นทรงเห็นว่ารัสเซียมีความเหมาะสมทุกประการดังความตอนหนึ่งในบันทึกของเจ้าชายอุคตัมสกี (Ухтомский Э.Э.) ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ผู้ตามเสด็จฯ มกุฎราชกุมารรัสเซีย ในหนังสือ “การเดินทางสู่ดินแดนตะวันออกไกล ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย” ความว่า “ชาวสยามมีเหตุผลที่ทำให้เชื่อว่าชาวยุโรปเดินทางมายังแผ่นดินของพวกเขา ก็เพื่อคุกคามและแสวงหาผลประโยชน์จากน้ำพักน้ำแรงของคนพื้นเมืองคนในพื้นที่ซึ่งมักจะต่อต้านและกีดกันชาวยุโรป ชาวตะวันออกไกลมีความคิดเกี่ยวกับรัสเซียแตกต่างออกไป พวกเขาไม่รู้ซึ่งถึงอำนาจของชนชาติรัสเซีย และรู้ว่าเราเป็นพวกไม่เห็นแก่ตัว เราให้ความเคารพนับถือผู้คนทุกเชื้อชาติศาสนา ชนชาวสยามสัมผัสได้จากความรู้สึกว่าพวกเรามิได้ต้องการเอกราชแลอธิปไตยของพวกเขา หรือแม้แต่จะลบหลู่ศักดิ์ศรี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงประกาศให้เป็นที่ทราบอย่างทั่วถึงในหมู่ประชาชนของพระองค์ให้ชาวสยามเตรียมตัวเตรียมใจถวายการต้อนรับสมเด็จพระบรมฯ ของเราในฐานะบุคคลสำคัญระดับชาติ เป็นแม้กระทั่งเพื่อนที่พวกเขาไว้วางใจได้”¹

ในขณะเดียวกันมหามิตรอย่างรัสเซียก็จะช่วยสยามถ่วงดุลกับเจ้าอาณานิคมที่อยู่รายรอบ มิให้กระทำการใดๆ ตามประสงค์ ดังรายงานของนาย อา.แอม. วิยวอดเซฟ (А.М. Выводцев) กงสุลใหญ่รัสเซียประจำสิงคโปร์ ถึงกระทรวงการต่างประเทศรัสเซีย ได้วิเคราะห์สถานการณ์การคุกคามสยามของ

¹ Ухтомский Э.Э., Путешествие государя императора Николая II на Восток (в 1890-1891) Сю Петербург. Лейпциг: Ф.А. Брокгауз.1895 с. 60)

แผนที่การเข้ายึดครองดินแดนต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของเจ้าอาณานิคมอังกฤษและฝรั่งเศส (ตัวเลขเป็น ปี ค.ศ. ที่ยึดครอง)

ที่มา: <https://leminhkhai.wordpress.com/2013/10/28/thailand-is-the-only-country-in-south-east-asia-that-was-never-colonized/>

เจ้าอาณานิคมและบทบาทของรัสเซียในกรณีดังกล่าว ในโอกาสที่มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียเสด็จประพาสสยามความว่า... “เป็นครั้งแรกที่สยามได้รับเสด็จพระราชอาคันตุกะชั้นสูงที่ทรงเป็นผู้แทนรัฐบาลประเทศมหาอำนาจที่สยามเข้าใจเป็นอย่างดีว่าจะช่วยถ่วงดุลอำนาจระหว่างเพื่อนบ้านที่รายล้อมสยาม ซึ่งคอยเฝ้ามองสยามด้วยความสนใจมานานแล้ว และคอยข่มขู่ด้วยความกระหายที่จะพิชิตและครอบครองสยาม”² และในประเด็นเดียวกันนี้เสนาบดีว่าการกระทรวงการต่างประเทศสยาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ได้ทรงกล่าวถึงในลายพระหัตถ์ทูลไปยังสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพขณะเสด็จยุโรปในฐานะราชทูตพิเศษเชิญเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไปถวายพระเจ้าอเลกซานเดอร์ที่ 3 แห่งรัสเซีย และในขณะเดียวกันก็เพื่อรับทราบท่าทีของรัสเซียในเรื่องความขัดแย้งของสยามกับมหาอำนาจเจ้าอาณานิคมความว่า “การที่เธอได้เสด็จครั้งนี้จึงเป็นการสำคัญอันยิ่งใหญ่ของกรุงสยามอย่างยิ่ง ซึ่งจะได้ชูน้าพระทัยเอมเปอเรอรัสเซีย จะเห็นการข้างทิศภาคนี้เป็นอย่างไร ถ้าเอมเปอเรอรัสเซียมิได้เห็นชอบกับฝรั่งเศส แลก็เป็นอันมีแรงขึ้นมาอีกมากที่จะพึงได้ว่าฝรั่งเศสจะไม่กล้าทำอะไรกับเมืองไทย ถ้าเราไม่คิดนิ่งๆ ไว้แล้ว ฝรั่งเศสคงจะทำการบุกรุกเข้ามาไม่เร็วก็ช้า ชั่วแต่เวลาผิดกันเท่านั้น เหตุฉะนั้นจึงขอรุณให้ทรงเอาพระทัยใส่ในทางนี้ให้จงมาก”

การโน้มน้าวให้มกุฎราชกุมารรัสเซียเสด็จฯ เยือนสยาม

กระบวนการผูกมิตรกับรัสเซียตามพระราชวิเทโศบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือการพยายามโน้มน้าวให้มกุฎราชกุมารรัสเซีย ซึ่งจะเสด็จพระราชดำเนินทางเรือผ่านอ่าวสยามไปวางศิลาฤกษ์ทางรถไฟสาย

² รายงานของนาย อา.เอ็ม. วียวอตเซฟ กงสุลใหญ่รัสเซียประจำสิงคโปร์ ถึงกระทรวงการต่างประเทศรัสเซีย วันที่ 20 มีนาคม ค.ศ. 1891 “100 ปี ความสัมพันธ์สยาม-รัสเซีย: คำแปลเอกสารประวัติศาสตร์” โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2540

ทรานส์ไซบีเรียและเยือนประเทศสยาม เพื่อทรงหาโอกาสสร้างมิตรภาพและสร้างความประทับใจให้กับพระราชอาคันตุกะ แต่อุปสรรคที่สำคัญในการนี้คือการพยายามขัดขวางของมหาอำนาจเจ้าอาณานิคม ที่ไม่ประสงค์ให้สยามใกล้ชิดกับรัสเซีย ไกรฤกษ์ นานา ได้ประมวลสถานการณ์ดังกล่าวไว้ในหนังสือ “เบื้องหลังการเยือนกรุงสยามของมกุฎราชกุมารรัสเซีย มิติการเมืองใหม่สมัยรัชกาลที่ 5” ตามความในตอนหนึ่งว่า “ท่าทีของรัฐบาลสยามที่มีต่อการเสด็จประพาสของซาเรวิช (มกุฎราชกุมารรัสเซีย) เต็มไปด้วยความกระตือรือร้น และเห็นชัดว่ามีความหมายต่อประเทศสยามในขณะนั้นเป็นอย่างยิ่ง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีต่างประเทศมีโทรเลขถึงอุปทูตสยามที่กรุงเบอร์ลินให้ดำเนินการผ่านสถานทูตรัสเซียที่เมืองนั้นเพื่อทูลเชิญซาเรวิช ในระหว่างที่รอคำตอบอยู่นั้น เหตุการณ์อันไม่คาดฝันก็เกิดขึ้น! พงศาวดารรัสเซียฉบับแปลจากภาษาเยอรมันเขียนไว้ว่า “อังกฤษซึ่งในเวลานั้นเป็นคู่แข่งทางการเมืองที่น่ากลัวของรัสเซีย ไม่ต้องการให้ซาเรวิชเกิดความประทับใจในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและประเทศสยามโดยรวม จึงหาหนทางสกัดกั้นมิให้แผนการเสด็จฯ กรุงสยามเกิดขึ้น โดยออกอุบายยุยงขึ้นว่า ในขณะนั้นได้เกิดอหิวาตกโรคระบาดอย่างหนักในกรุงเทพฯ จึงไม่น่าจะปลอดภัยด้วยประการทั้งปวงต่อมกุฎราชกุมารรัสเซียที่จะเสด็จไปเยือนสยามในระยะนี้” แผนอันสกปรกของตัวแทนรัฐบาลอังกฤษในอินเดียที่ส่งเรื่องดังกล่าวไปลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์หลายฉบับ มีผลทางจิตวิทยาทั่วไป ข่าวนี้นำถึงพระเนตรพระกรรณซาเรวิชเมื่อเสด็จถึงเมืองโคลัมโบในศรีลังกาพอดี ชาวที่เป็นเจ้าได้สร้างความระส่ำระสายให้คณะผู้ติดตามเสด็จไม่น้อยไปกว่ารัฐบาลสยาม คำตอบเรื่องการเสด็จฯ ของซาเรวิชจึงเงียบหายไปอีก ทั้งๆ ที่ขบวนเสด็จอยู่ในระยะห่างไม่เกิน 1 สัปดาห์ทางเรือจากสยาม ราชสำนักรัสเซียได้รับทราบเรื่องนี้ จึงมีปฏิกิริยาตอบสนองในทันที โดยให้ระงับแผนการเสด็จฯ ไปสยามไว้ก่อน เพื่อความปลอดภัยและให้คงหมายกำหนดการเดิมคือเรือพระที่นั่งจะเดินทางจากโคลัมโบตรงต่อไปยังสิงคโปร์และไซ่งอนตามที่ตกลงไว้ ชะตากรรมของสยามจึงฝากไว้กับซาเรวิชแต่เพียงผู้เดียว ไม่มี

ใครทราบได้ว่าจะมีพระราชวินิจฉัยประการใดในเหตุการณ์เช่นนี้ สยามซึ่งไม่เคยอยู่ในหมายกำหนดการเสด็จ ตั้งแต่แรกก็ไม่ใช่จุดหมายหลักของการครั้งนี้เลย ฝ่ายรัฐบาลสยามซึ่งก็ร้อนใจเป็นอย่างยิ่งในข่าวอันเป็นอับมงคลนั้น อาจมีความจำเป็นต้องระงับแผนการรับเสด็จที่เตรียมไว้อย่างสมพระเกียรติ สำหรับชาวเรวิตซ์ โดยไม่มีใครคาดคิด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้กุศโลบายในการแก้ไขปัญหานี้ด้วยพระองค์เอง ก่อนที่ขบวนเสด็จของชาวเรวิตซ์จะเดินทางมาถึงสิงคโปร์ จึงได้มีพระราชบัญชาให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงเดชาานุภาพ ทรงถือพระราชสาส์นส่วนพระองค์เพื่อพูลเกล้าฯ ถวายต่อพระหัตถ์ของชาวเรวิตซ์ การส่งกรมหมื่นดำรงฯ ไปล่วงหน้าเป็นการป้องกันเพื่อให้แน่ใจว่าชาวเรวิตซ์จะทรงปลอดภัยในการมา และเป็นโอกาสที่ฝ่ายสยามสามารถอธิบายถึงสถานการณ์ที่แท้จริงให้ทรงทราบ”³

ประเด็นเดียวกันนี้ในมุมมองของเจ้าชายอูคตัมสกี ได้บันทึกไว้ในหนังสือ “การเดินทางสู่ดินแดนตะวันออกไกล ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย” ความว่า “ขณะที่อยู่ที่ศรีลังกา เจ้าชายบาเรียดินสกี (кн.Барятинский) ได้รับหนังสือจากนาย อา.แอม. วียวอดเซฟ กงสุลรัสเซีย ประจำสิงคโปร์ว่าชาวอังกฤษได้กระจายข่าวลือว่าในสยามได้เกิดอหิวาตกโรค และมีอันตรายในการเดินทางไปที่นั่น จากข่าวดังกล่าวเกือบทำให้เส้นทางการเสด็จประพาสต้องเปลี่ยนไป ดีที่เราได้รับทราบจากทางกระทรวงการต่างประเทศทันเวลา ว่าเอกอัครราชทูตไทยประจำเบอร์ลินได้มีหนังสือแจ้งไปยังกระทรวงการต่างประเทศที่เซนต์ปีเตอร์สเบิร์กว่าข่าวโรคระบาดเป็นเรื่องที่กุขึ้น”⁴

³ ไกรฤกษ์ นานา “เบื้องหลังการเยือนกรุงสยามของมกุฎราชกุมารรัสเซีย มิติการเมืองใหม่ สมัยรัชกาลที่ 5” กรุงเทพฯ: มติชน, 2552.

⁴ Ухтомский Э.Э., Путешествие государя императора Николая II на Восток (в 1890-1891) Сю Петербург. Лейпциг: Ф.А. Брокгауз.1895 с. 60)

นับเป็นน้ำพระทัยขององค์มกุฎราชกุมารที่ทรงเข้าพระทัยในพระวิริยะ
อุตสาหะของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และความจำเป็นของสยาม
ที่ต้องพึ่งพาการเสด็จพระราชดำเนินประพาสสยามของพระองค์ การตัดสินพระทัย
เสด็จพระราชดำเนินเยือนสยามของมกุฎราชกุมารรัสเซียนั้น ได้เกิดขึ้นในระยะ
เวลาเพียง 1 ชั่วโมงหลังจากได้รับลายพระราชหัตถเลขา ตามความที่คัดจาก
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 7 หน้า 461 ความว่า “ครั้นวันที่ 2 เดือนมีนาคม เรือรบ
รุซเซีย ชื่อ ปัมยัตอาโซวะ (Pamiat Azova) ซึ่งแกรนด์ดยุกซาเวอิตซ์เสด็จมาในลำนั้น
กับเรือชื่อวละดิเมอร์โมนอแมก (Vladimir Monomakh) อีกลำ 1 มาถึงทอดสมอ
หน้าเมืองสิงคโปร์ เวลาบ่าย 2 โมง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงเดชาานุภาพ
แลข้าราชการซึ่งโดยเสด็จแต่ยมศเชิญลายพระราชหัตถเลขาไปพระราชทาน
แกรนด์ดยุกซาเวอิตซ์ที่เรือปัมยัตอาโซวะ มีการรับรองจัดอย่างพระเกียรติยศ
ราชตระกูล ครั้นเวลาบ่าย 5 โมง แกรนด์ดยุกซาเวอิตซ์กับปรินชยอชออาร์คริค
แลซุต เสด็จมาเฝ้ามตบพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงเดชาานุภาพ ที่เรือ
มกุฎราชกุมารได้จัดการรับรองตอบแทนตามสมควรแก่พระเกียรติยศเหมือนกัน
แกรนด์ดยุกซาเวอิตซ์มีลายพระหัตถ์ขอพบพระเดชพระคุณแลรับพระราชประสงค์
ที่จะให้เข้ามากรุงเทพฯ มอบถวายกรมหมื่นดำรงเดชาานุภาพให้เชิญเข้ามาทูลเกล้า
ถวายฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลให้เรือรบรุซเซียชื่อโกริตซ์ (Korietz)
มาส่งเสด็จถึงกรุงเทพฯ ด้วยลำ⁵

ความประทับใจในการต้อนรับก่อให้เกิดมิตรภาพที่ยั่งยืน

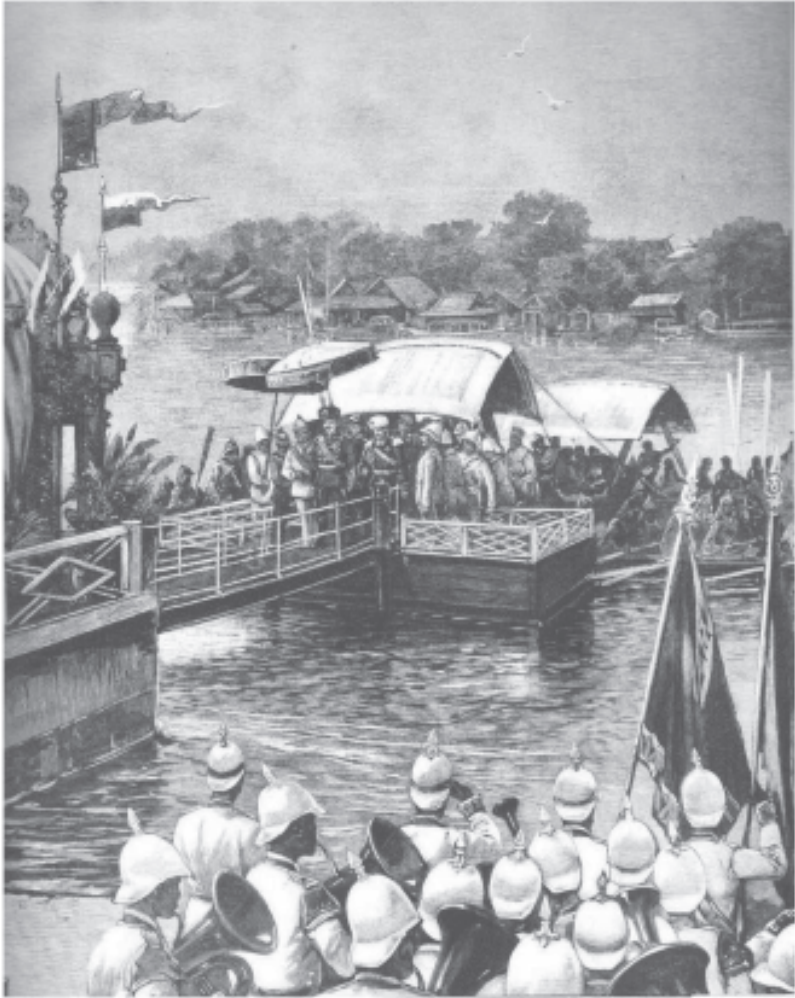
ครั้นเมื่อมกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียตอบรับที่จะเสด็จพระราชดำเนิน
เยือนสยามแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้จัดพิธีถวาย
การต้อนรับพระราชอาคันตุกะในทุกที่ที่เสด็จไปอย่างยิ่งใหญ่แบบไม่เคยมีมาก่อน
เพื่อให้พระราชอาคันตุกะเกิดความประทับใจและซาบซึ้งในพระราชไมตรี

⁵ คัดจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม 7 หน้า 461

นับแต่นั้นมาได้มีการกล่าวขานเปรียบเปรยงานพิธีที่จัดยิ่งใหญ่ว่า “ราวกับรับชาเวริตซ์”

พิธีรับเสด็จที่ยิ่งใหญ่ได้สร้างความประทับใจให้กับพระราชอาคันตุกะตั้งแต่ก้าวแรกที่เสด็จพระราชดำเนินถึงแผ่นดินสยาม ดังรายงานของนายอา.แอม. รีวิวอดเซฟ กงสุลใหญ่รัสเซียประจำสิงคโปร์ ถึงกระทรวงการต่างประเทศรัสเซีย แม้ว่ารายงานนี้เป็นหนังสือราชการ แต่ก็ได้บรรยายให้เห็นถึงการต้อนรับที่สุภาพพิเศษ ที่องค์มกุฎราชกุมารไม่ได้รับจากการเสด็จพระราชดำเนินดินแดนก่อนหน้านี้ ตามความในตอนหนึ่งว่า

“ในวันที่ 20 มีนาคม ค.ศ. 1891 การเสด็จพระราชดำเนินทางเรือกินเวลา 4 ชั่วโมง แต่ก็ผ่านไปด้วยดี สองฝั่งแม่น้ำสวยามราวกับภาพจิตรกรรมในเวลา 11 นาฬิกาเรือยอร์ชพระที่นั่ง “อาพอลโล” ได้เข้าจอดเทียบท่าเรือส่วนพระองค์ที่บางกอกท่ามกลางเสียงปืนสลุตและเรือที่ประดับประดาอย่างวิจิตรงดงามและเต็มไปด้วยชาวสยาม พระมหากษัตริย์แห่งสยามได้พบกับมกุฎราชกุมารแล้วทูลเชิญเสด็จฯ ไปยังพระบรมมหาราชวัง ณ ที่นั้นได้พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุด “จักรี” แด่องค์มกุฎราชกุมาร และทรงพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ “ช้างเผือก” แด่prinซ์ก็อร์กีย กริเชสกี หลังจากทีพระองค์ทรงแนะนำให้ผู้รู้จักกับพระราชินีแล้ว ทรงทูลเชิญเสด็จฯ มกุฎราชกุมารไปยังวังสราญรมย์พระตำหนักที่ดียเยี่ยม ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดเตรียมไว้เป็นที่ประทับของมกุฎราชกุมารและผู้ติดตาม พระตำหนักนี้อยู่ใกล้กับพระบรมมหาราชวัง สิ่งที่ได้รับจากการเสด็จฯ ทั้งจากองค์พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ เหล่าขุนนางและประชาชนทั้งมวล ล้วนเป็นไปด้วยความจริงใจและอบอุ่นยิ่งทุกคนได้แสดงออกซึ่งความจงรักภักดีและความสนใจที่ได้ใกล้ชิดมกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย....สองวันในบางกอกรัฐบาลสยามจัดการรับเสด็จอย่างเอิกเกริก และมีพิธีการต่างๆ สลับกับการเสด็จฯ ทอดพระเนตรวัง พิพิธภัณฑสถาน และโบราณวัตถุ ซึ่งแสดงถึงร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่คงอยู่มีการเปลี่ยนแปลงหมายกำหนดการ

มกุฎราชกุมารนิโคลัสแห่งรัสเซียเสด็จขึ้นทำราชวรดิฐที่มีการจัดพิธีการรับเสด็จอย่างสมพระเกียรติและยิ่งใหญ่

ทอดพระเนตรขบวนแห่และการแสดงประเพณีตะวันออก โดยเปลี่ยนเป็น การเสวยพระกระยาหารกลางวันและการพระดำเนินเพื่อสำราญพระอิริยาบถ มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียทรงแสดงความเห็นหลายครั้งว่า เป็นความประทับใจ ที่สุดเท่าที่ทรงเคยได้รับ และทรงสวดกลสบายอย่างเอี่ยมล้น พระมหากษัตริย์สยาม ทรงมีพระราชประสงค์ที่แท้จริงที่จะให้พระราชอาคันตุกะทรงลำบากพระทัยน้อยที่สุด ทรงปลูกฝังให้ชาวตะวันออกรักการสวมเครื่องแบบเพื่อออกงาน ในงานพิธีต่างๆ หรือแม้กระทั่งในการเสวยพระกระยาหารกลางวัน พระองค์ทรงฉลองพระองค์ เครื่องแบบชาวประดับเหรียญตราบ้างไม่ประดับบ้าง วันที่ 22 มีนาคม เวลาเช้า มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียเสด็จพระราชดำเนินโดยเรือยอร์ชพระที่นั่ง “อาพอลโล” ไปยังบางปะอิน พระราชฐานชานกรุงของพระมหากษัตริย์สยาม ซึ่งพระองค์ได้ เสด็จพระราชดำเนินล่วงหน้ามาก่อนแล้ว และทรงรอต้อนรับอย่างสมพระเกียรติ อีกครั้งหนึ่ง ณ ที่นี้พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดให้มกุฎราชกุมาร แห่งรัสเซียประทับในพระราชวังอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งเพียบพร้อมด้วยความสะดวกสบาย หลังพระกระยาหารเช้า ที่ลานหน้าพระราชวัง ราษฎรนับหมื่นคนที่อาศัยอยู่ ในย่านใกล้เคียงแต่งกายชุดออกงาน ได้นำผลไม้ใส่ตะกร้า สัตว์ปีก สัตว์ป่า ผ้า พัด และผลิตผลทุกชนิดที่ผลิตในประเทศมาถวาย ทั้งนี้ด้วยความศรัทธาโดยส่วนตัว และแสดงถึงความจงรักภักดีที่มีต่อมกุฎราชกุมารแห่งราชบัลลังก์รัสเซีย นับเป็น ภาพที่ยิ่งใหญ่ที่ก่อให้เกิดความประทับใจอย่างลึกซึ้ง เป็นการแสดงให้เห็น ถึงศรัทธาอันแรงกล้าของประชาชนที่เต็มไปด้วยไมตรีจิตของโลกตะวันออก พระบรมวงศานุวงศ์ได้ทรงยืนย่นกับข้าพเจ้าว่า ยังไม่เคยมีใครเลยนอกจาก พระมหากษัตริย์สยามที่จะเป็นที่รักยิ่งของประชาชนและจัดการต้อนรับได้อย่าง เอิกเกริกเช่นนี้ สองวันถัดมาคือวันที่ 23 และ 24 มีนาคม ได้กำหนดไว้เป็น วันทอดพระเนตรการคล้องช้างที่พระนครศรีอยุธยาซึ่งเป็นเมืองหลวงเดิมของสยาม การเสด็จพระราชดำเนินไปพระนครศรีอยุธยาในครั้งนี้ เสด็จพระราชดำเนินโดย เรือกลไฟพระที่นั่งและในเวลาเย็นเสด็จพระราชดำเนินกลับมาประทับที่บางปะอิน การคล้องช้างที่ได้ชมนี้ นับว่าเป็นการแสดงที่วิเศษมาก การคล้องช้างป่าด้วยมือ

ต้องอาศัยความชำนาญเป็นอย่างมาก ถึงแม้ว่า มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียจะทรง
เคยทอดพระเนตรการแสดงเช่นนี้มาแล้วที่ศรีลังกา แต่ที่นั่น มีช้างเพียง 9 เชือก
ส่วนที่นี่มีช้างป่าถึง 300 เชือก”⁶

การคล้องช้างซึ่งจัดถวายชาวเรวิตซ์ทอดพระเนตรที่อยุธยา

⁶ รายงานของนาย อา.แอม. วียวอดเซฟ กงสุลใหญ่รัสเซียประจำสิงคโปร์ ถึงกระทรวง
การต่างประเทศรัสเซีย วันที่ 20 มีนาคม ค.ศ. 1891 “100 ปี ความสัมพันธ์สยาม-รัสเซีย : คำแปล
เอกสารประวัติศาสตร์” โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2540

ในขณะที่เดียวกันนั้น เจ้าชายอุคตัมสก็ได้กล่าวถึงความประทับใจของพระราชอาคันตุกะในบันทึกการเดินทางในช่วงเวลาที่เสด็จพระราชดำเนินพระราชวังบางปะอินว่า “พระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ทรงพระอุทสาหะตามไปส่งเสด็จสมเด็จพระบรมฯ ของเราจนถึงที่ประทับ ซึ่งได้รับการจัดถวายเป็นพิเศษ ตัวอาคารเป็นสถาปัตยกรรมแบบสวิสชาเลต์ ที่น่ารักน่าเอ็นดู ตกแต่งอย่างมีรสนิยม ผู้ตามเสด็จก็ได้รับเชื้อเชิญให้พักในเรือนหลังเล็กๆ โดยรอบพร้อมกันนี้ พระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มหาดเล็กหนุ่มๆ จากตระกูลขุนนางผู้ดีมาคอยปรนนิบัติดูแลชาวคณะอย่างใกล้ชิด ท่านผู้บังคับการเรือวลาดิเมีย โมโนมาค และพลเรือเอกนาคิมอฟ และคุณหมอมัมบัค ได้ที่พำนักเป็นเรือนครึ่งตึกครึ่งไม้ อันสะดวกสบายแบบบ้านพักร้อนตามแหล่งท่องเที่ยวชั้นนำของยุโรป ห้องพักของพวกเราอบอวลด้วยกลิ่นหอมอ่อนๆ ของพันธุ์พฤษภา และน้ำอบอันรุ่มรวยใจ ความเป็นเจ้าของบ้านผู้เอื้อเฟื้อแบบชาวสยามนี้ เราเคยอ่านในบันทึกของนักเดินทางมาบ้าง แต่เพิ่งค้นพบด้วยตัวเอง ในวันนี้นั้นเป็นความประทับใจที่คงลืมไม่ได้ง่ายนัก

ความประทับใจอย่างหนึ่งที่เราได้รับจากที่นี่ เกิดขึ้นราว 5 โมงเย็นวันนี้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกมาพร้อมด้วยเจ้านายเชื้อพระวงศ์หลายพระองค์ ตลอดจนข้าราชการบริพารผู้ใกล้ชิดทั้งหลาย ทุกคนลงไปยังลานกว้างหน้าพระที่นั่ง ตรงลานกว้างด้านหน้ามีประชาชนมารอเข้าเฝ้าเป็นจำนวนมาก ถึงจะเป็นการรับเสด็จอย่างเรียบง่าย แต่ทุกคนก็กระทำด้วยน้ำใสใจจริง เป็นการแสดงซึ่งความรู้สึกอันบริสุทธิ์ใจ ของผู้คนที่ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับการเมืองเลย แต่ทุกคนก็แสดงออกซึ่งความเคารพเทิดทูนในองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งแผ่ไปยังพระสหายของพระองค์ด้วย เป็นการแสดงออกที่ไม่ต้องการผลประโยชน์ตอบแทน ไม่ใช่เพราะสินจ้างรางวัลและไม่ต้องการคำสรรเสริญเยินยออย่างใดเลย ซึ่งต่างกับค่านิยมของชาวตะวันตกโดยทั่วไปหรือแม้แต่ชาวรัสเซียเอง ทศคนคิดเช่นนี้เราควรจะเลียนแบบชาวตะวันออก ผู้มีความเจริญทางจิตใจมากกว่าการแสวงหาของนอกกายเพียงอย่างเดียว ลัทธิชาตญาณของชาวสยามผู้มีความจงรักภักดีต่อ

พระมหากษัตริย์ของพวกเขา เป็นอาณิสต์ที่ถูกแผ่ไปยังองค์รัชทายาทของรัสเซียด้วย ภาพการพบปะฉันมิตรและการแสดงความรักใคร่เห็นอกเห็นใจที่บางปะอิน ระหว่างสมเด็จพระบรมฯ กับชาวบ้านธรรมดาจะเป็นลักษณะที่น่าให้รำลึกอยู่เสมอว่ามีมิตรภาพอันบริสุทธิ์ระหว่างเราชาวรัสเซียและชาวสยาม จะดำรงอยู่สืบไปชั่วกาลนาน ในความทรงจำของพวกเราและเขาทั้งหลาย”

ในวันสุดท้ายของการเสด็จพระราชดำเนินเยือนสยามของมกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย เจ้าชายอเล็กซานเดอร์ได้พรรณนาด้วยความอาลัยอาวรณ์ที่ต้องจากสยามดินแดนที่เปี่ยมล้นไปด้วยมิตรภาพและความจริงใจว่า “พรุ่งนี้แล้ว ที่พวกเราจำเป็นต้องกล่าวคำอำลาจากดินแดนแห่งความสุขนี้ไป ภาพอันน่าอัศจรรย์และตื่นต้ามามากมายที่เราได้เห็นตลอดลี้ปดาห์นี้ จะคงอยู่ในความทรงจำตลอดไป การจากประเทศสยามไปในคราวนี้เหมือนต้องแยกจากเพื่อนสนิทที่เรารู้จักมักคุ้นมานาน และจะทำให้พวกเราอาลัยมาก”

วันที่ 25 มีนาคม ค.ศ. 1891 สมเด็จพระบรมฯ และคณะของเราทูลลากลับทางการสยามได้จัดให้มีกองเกียรติยศส่งเสด็จเหมือนอย่างวันที่เรามาถึง พระเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ สมเด็จพระบรมฯ และชาวรัสเซียทั้งหมดถ่ายรูปหมู่เป็นที่ระลึกหน้าพระที่นั่งเวหาศน์จำรูญแล้วเรือบึงดอนสมอเคลื่อนออกมาช้าๆ...⁷

การขยายอาณาเขตของฝรั่งเศสในอินโดจีน นำไปสู่สงครามระหว่างสยามและฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1893 ซึ่งทางฝรั่งเศสได้ใช้ข้อขัดแย้งเรื่องเขตแดนในการสร้างเงื่อนไขให้เกิดวิกฤต จากนั้นได้ส่งเรือปืนเข้ามาถึงบางกอก และเรียกร้องให้สยามส่งมอบดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้ตน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขอความช่วยเหลือจากอังกฤษ แต่ทูตอังกฤษได้แนะนำให้พระองค์

⁷ Ухтомский Э.Э., Путешествие государя императора Николая II на Восток (в 1890-1891) Сю Петербург. Лейпциг: Ф.А. Брокгауз.1895 с. 60)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและชาวเรวิธซินโคลัสที่ 2 พร้อมข้าราชการผู้ตามเสด็จ ณ พระที่นั่งเวหาศจำรูญ พระราชวังบางปะอิน พระนครศรีอยุธยา 25 มีนาคม ค.ศ.1891

ยอมทำตามเงื่อนไขของฝรั่งเศส ในขณะเดียวกันนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงโทรเลขถึงจักรพรรดิอเล็กซานเดอร์ที่ 3 แห่งรัสเซีย ให้ช่วยเจรจากับฝรั่งเศสในวิกฤตดังกล่าว ซึ่งจักรพรรดิ อเล็กซานเดอร์ที่ 3 ได้มีพระราชโทรเลขตอบว่าพระองค์ปรารถนาที่จะให้มีสันติภาพในสยามอีกครั้งหนึ่ง

หากศึกษาในเชิงลึกแล้ว การไกล่เกลี่ยปัญหาข้อพิพาทระหว่างสยามกับฝรั่งเศสโดยรัสเซีย เพื่อให้ฝรั่งเศสยอมผ่อนผันให้สยามนั้นเป็นไปได้น้อยมาก ด้วยฝรั่งเศสและรัสเซียมีผลประโยชน์ร่วมกันในหลายด้าน ทางด้านการทหารนั้นทั้งสองประเทศพันธมิตรที่แน่นแฟ้น มีคู่แข่งร่วมกันคืออังกฤษและเยอรมนี และในช่วงเวลานั้นทั้งสองประเทศกำลังจะลงนามในสนธิสัญญาพันธมิตรทวิภาคี

(Franco-Russian Alliance 1894) ในทางเศรษฐกิจ ฝรั่งเศสได้ให้รัสเซียกู้ยืมเงินไปแล้ว 2,000 ล้านฟรังก์ และในปี ค.ศ. 1899 จะให้กู้เพิ่มอีก 4,000 ล้านฟรังก์เพื่อนำไปสร้างทางรถไฟสายทรานส์ไซบีเรีย นอกจากนั้นยังมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่แนบแน่น โดยเฉพาะชนชั้นสูงของรัสเซียที่นิยมความหรูหราฟุ้งเฟ้อตามวัฒนธรรมฝรั่งเศส และนิยมพูดภาษาฝรั่งเศสเพื่อแสดงถึงสถานะทางสังคมจากความใกล้ชิดและความจำเป็นดังกล่าว ประจวบกับจักรพรรดิอเล็กซานเดอร์ที่ 3 ทรงพระประชวรและสิ้นพระชนม์ลงในปีต่อมา (ค.ศ. 1894) รัสเซียจึงไม่ได้แสดงบทบาทสำคัญใดๆ ในปัญหาของสยามกับฝรั่งเศส

ในปี ค.ศ. 1896 อังกฤษได้ทำข้อตกลงร่วมกับฝรั่งเศสว่าจะรับรองบูรณภาพของดินแดนส่วนที่เหลือของสยาม โดยสยามจะต้องยอมยกดินแดนรัฐฉานให้กับอังกฤษ และยกลาวให้กับฝรั่งเศส ถึงแม้ว่าในข้อตกลงดังกล่าวทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสต่างได้ยอมรับให้สยามเป็นรัฐกันชน (Buffer state) คั่นกลางระหว่างอาณานิคมของตน แต่หาใช่หลักประกันว่าสยามจะไม่เสียดินแดนให้เจ้าอาณานิคมรายใดอีก ด้วยการเข้ายึดครองดินแดนของสยามและประเทศอาณานิคมอื่น ๆ ที่ผ่านมานักล่าอาณานิคมสามารถกระทำได้โดยปราศจากเหตุผล จากภัยคุกคามดังกล่าวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงต้องทรงทำทุกวิถีทางเพื่อปกป้องแผ่นดินสยามซึ่งเหลืออยู่เพียงกึ่งหนึ่งจากที่เคยมีมาให้รอดพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษและฝรั่งเศส จักรวรรดิรัสเซียจึงเป็นที่พึ่งเพียงหนึ่งเดียวในช่วงเวลานั้น ที่สยามเล็งเห็นว่าสามารถช่วยลด “ความกระหายที่จะพิชิตและครอบครองสยาม” ของเจ้าอาณานิคมลงได้ การกระชับสัมพันธ์ไมตรีกับราชสำนักรัสเซียจึงเป็นความหวังสูงสุดของราชสำนักสยามที่จะให้มหามิตรช่วยปกป้องเอกราชของตน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงตัดสินใจเสด็จประพาสยุโรป เพื่อเจริญพระราชไมตรีกับพระสหายสมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัสที่ 2 แห่งรัสเซีย และในขณะเดียวกันก็จะใช้โอกาสนี้แสดงไมตรีจิตกับเหล่าผู้นำของประเทศมหาอำนาจในยุโรปที่สำคัญทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศส และประเทศอื่นๆ อีก 10 ประเทศ

การเสด็จพระราชดำเนินประพาสรัสเซียเพื่อเจริญพระราชไมตรี

พระราชภารกิจในการเสด็จพระราชดำเนินประพาสรัสเซีย ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เริ่มขึ้นในวันที่ 1 กรกฎาคม ค.ศ.1897 เมื่อรถไฟพระที่นั่งออกจากยังการเข้าสู่โปแลนด์ ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวโปแลนด์เป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิรัสเซีย จากพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแด่สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ทรงกล่าวถึงการประพาสรัสเซียในวันแรกความว่า “ฉันออกมาแต่บูดาเปสต์เมื่อคืนนี้... พอ 4 โมงเศษ เข้าแดนโปแลนด์ เจ้าเมืองรายทางมารับแลตามมาส่ง อีกสเตรชั่นหนึ่งจะถึงวอซอ แอดมิราลอาสนิฟ เป็นราชองครักษ์แต่ครั้งพระเจ้าปู่กับปรินซ์ออฟเลนสกี และอีก 2 คน กับทั้งกรมท่ามารับ... ที่สเตรชั่นเกาวนาเยนราล (ผู้สำเร็จราชการเมืองขึ้น) ที่แท้เท่ากรมประจักษ์ฤทธาสรรพสิทธิ์เป็นคนเก่าเคยไปทัพ ได้ตราทหารสูงกว่าเอมเปอเรอ (สมเด็จพระจักรพรรดิ) ที่ตาย กับขุนนางนายทหารผู้ใหญ่ใส่แกรนด์ครอสส์ (ชุดนายทหารคอสดัคเต็มยศ) 20 คน พลเรือนแกรนด์ครอสส์ 12 คน นอกนั้นมากเหลือนับทหารการดอพออเนอกำปะ (ทหารกองเกียรติดยศ) มีที่ 1 แต่ช่างเลือกมารวกับยักษ มียืนบัญชาทหาร เดินตรวจทหารแล้ว ทหารเดินผ่านหน้า มันเป็นทหารแตกหัก (รูปร่างสูงใหญ่) จริงๆ เดินก้าวยาวๆ งานที่สุด นำคนให้รู้จักแล้วขึ้นรถมากับเจ้าเมืองมาที่วังลาเซนกี วังนี้ไม่ใช่ที่ซาห่อฟเปอเซียมาอยู่ เป็นวังใหญ่กว่าตั้งอยู่กลางสระคล้ายบางปะอินเป็นที่สุด ฟังซ่อมเสร็จใหม่ๆ สำหรับเอมเปอเรอจะมาในการซ่อมทหารปีนี้ ทหารแนะนำตามถึงร้อยหนึ่ง เป็นพวกครอสส์ทหารแขกที่เป็นยอดทหารของรัสเซีย ทหารรายทางมีเรซียเมนต์ (กองทหาร) ของเอมเปอเรอ ออสเตรียแลเยอรมัน คนมันช่างโตนี่กระไร เรซียเมนต์อื่นอีก 2 และทหารม้า 2 เรซียเมนต์ คนราว 4 พัน”....

พระราชประสงค์ที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปและรัสเซียในครั้งนี้คือการเจริญพระราชไมตรีกับสมเด็จพระจักรพรรดิแห่งรัสเซีย และใช้ความสัมพันธ์ในฐานะพระสหายของ

สมเด็จพระจักรพรรดิแห่งรัสเซียพบกับผู้นำของฝรั่งเศสคูร์กนีของสยาม ซึ่งก่อนที่จะได้พบกับผู้นำฝรั่งเศสนั้นทรงมุ่งหวังให้สมเด็จพระจักรพรรดิได้เจรจาเบิกทางไปก่อน พระราชวิเทโศบายดังกล่าวได้อัดแน่นอยู่ในพระอุระของพระองค์ตลอดเวลา ครั้นเมื่อถึงไปแลนดก็ได้รับข่าวจากพระยาสุรียานุวัตร เอกอัครราชทูตสยามประจำฝรั่งเศสซึ่งมารับเสด็จว่า ข้าราชการกรมท่าของรัสเซียคนหนึ่งมาพบกับพระยาสุรียานุวัตรเอง ว่าสมเด็จพระจักรพรรดิจะให้ความช่วยเหลือพระองค์ในสิ่งที่พระองค์มีพระประสงค์มาตั้งแต่ต้น จึงทำให้พระองค์ทรงเบาพระทัยลงมาก เห็นได้จากพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ความว่า “ในส่วนราชการกรมท่า คนที่มาได้พบกับพระยาสุรียานุวัตรเองว่า ความลำบากเกี่ยวกับฝรั่งเศสคงจะเบาบาง ฉันจะรับสั่งอะไรกับเอมเปอเรอ คงจะเป็นพระราชธุระทั้งนั้น.....เวลานี้กำลังปลื้ม การที่ตรมตรอมมาแต่คีนี่ปลดเปลื้องไปเป็นอันมาก เห็นจะได้นอนหลับสบาย พรุ่งนี้จะตรวจทหาร หมื่นหนึ่งแต่เช้าจึงนอน”....

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประทับทอดพระเนตรการสวนสนามรับเสด็จในวันที่สองของการเสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่จักรวรรดิรัสเซีย 2 กรกฎาคม ค.ศ. 1987 ที่ทุ่งมอกาตกนครวอร์ซอ (Warsaw)

พระราชไมตรีและความจริงใจของสมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ 2 ที่มีต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นได้สะท้อนให้เห็นจากพิธีการต้อนรับ ที่ได้จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่และสมพระเกียรติดังที่ได้บันทึกไว้ใน “จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ. 116” เรียบเรียงโดยพระยาคริสทเทพ (เล็ง วิริยศิริ)⁸ ความว่า “วันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินถึงเมืองเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก เมืองหลวงของจักรวรรดิรัสเซีย สมเด็จพระจักรพรรดินีโคลัสที่ 2 แห่งรัสเซีย พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์แห่งราชวงศ์โรมานอฟและประชาชนชาวรัสเซีย ทรงต้อนรับอย่างสมพระเกียรติและอบอุ่น ดังที่ได้บันทึกไว้ในจดหมายเหตุเสด็จประพาสต้นความว่า “เวลา 1 ยามถึงตำบลคราสโนเยเลโอ แปลว่าบ้านแดงเป็นที่ทหารกรุงรัสเซียมาตั้งอยู่ มีพวกทหารประมาณสี่หมื่นเศษมายืนแถว 2 ชั้นโห่ถวายชัยมงคล กับมีทหารตรึงประจักษ์สำหรับกองทหารเหล่านี้ทำเพลงสรรเสริญพระบารมีเสียงสนั่นลั่นท้องทุ่งวิถีทางเสด็จพระราชดำเนิน....ครั้นเวลายาม 1 กับ 30 นาที รถพระที่นั่งถึงสถานีรถไฟเมืองปีเตอร์สเบิร์ก (Peterhof-เมืองที่เป็นที่ตั้งพระราชวังฤดูร้อน) ทหารกองรับเสด็จพระราชดำเนินประดับพระเกียรติยศเป็นอันมากถวายคำนับพอรถพระที่นั่งเทียบที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องเต็มยศอย่างจอมพลประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เสนตแอนดรูว์พร้อมด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอ และข้าราชการเสด็จพระราชดำเนินจากรถพระที่นั่ง พออย่างพระบาทหลวงจากรถไฟ ทหารตรึงจึงทำเพลงสรรเสริญพระบารมี สมเด็จพระเจ้าเอมเปอรอกรัสเซีย ทรงเครื่องเต็มยศประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาจักรีบรมราชวงศ์ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการรัสเซียผู้ได้ตามเสด็จพระราชดำเนินมาประพาสที่พระราชวังปีเตอร์สเบิร์ก มีแคนต์มูราวิฟ เสนาบดีว่าการต่างประเทศเป็นประธาน ล้วนแต่งตัวเต็มยศประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์

⁸ “จดหมายเหตุ เสด็จประพาสยุโรป ร.ศ. 116” เรียบเรียงโดยพระยาคริสทเทพ (เล็ง วิริยศิริ) - กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2553. 952 หน้า.

คอยรับเสด็จพระราชดำเนินที่ตรงบันไดรถไฟ พอพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินลงมาถึงสแตชัน พระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์มีพระราชหฤทัยโสมนัสยินดี ต่างพระองค์ทรงคำนับและทรงกอดรัดจุ้มพิต ตามขัตติยราชประเพณีเสร็จแล้ว สมเด็จพระเจ้าเอมเปรอกรุงรัสเซียทรงนำแกรนด์ดุกเจ้านายฝ่ายกรุงรัสเซีย....แล้วสมเด็จพระเจ้าเอมเปรอกรุงรัสเซียทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตรวจแถวทหารถึงต้นแถวทหาร นำรายงานกราบบังคมทูล และมีพระราชดำรัสไต่ถามตามประเพณีแล้วพร้อมกันเสด็จพระราชดำเนินกลับมาปลายแถวตามเดิม...

ในพระราชวังปีเตอร์ฮอฟที่ประทับนี้ สมเด็จพระเจ้าเอมเปรอจัดให้แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับ มีห้องสำหรับพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าลูกยาเธอและราชของครักษ์ในพระราชวังเดียวกัน ส่วนข้าราชการจัดให้พักที่บ้านมิกกันเบิร์ก ในเขตของพระราชวังปีเตอร์ฮอฟ แต่ไกลจากที่ประทับประมาณ 20 เส้นเศษ ในพระราชวังปีเตอร์ฮอฟนี้ จัดตกแต่งงามเต็มทีอันพึงจะจัดได้ สิ่งใดเป็นที่เป็นที่ของจะประกอบให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชสำราญ เจ้าพนักงานจัดให้มีทุกอย่าง ข้างหน้าพระราชวังเป็นสวนชายทะเลมีถนนทางไปมาและต้นไม้อันงาม ในหมู่ต้นไม้เหล่านี้มีน้ำพุพุ่งขึ้นสูงราวกิ่งเส้นเป็นอันมากแลดูขาวใส และสองฟากถนนลงทะเลตรงพระราชวังลงไปมีแก้วนน้ำพุ 2 แก้วปานว่าเป็นแนวต้นไม้แก้วขาวงามมาก ทั้งในเวลานี้เจ้าพนักงานจัดจุดประทีป และแต่งถวายเป็นพระเกียรติยศทั่วในเมืองปีเตอร์ฮอฟ ความงามของการตกแต่งรับรองและความงามในที่ใกล้เคียงพระราชวัง เหลือที่จะพรรณนาด้วยตัวหนังสือได้

ในเวลาเย็นวันนี้ (4 กรกฎาคม ค.ศ. 1897) สมเด็จพระเจ้าเอมเปรอกรุงรัสเซียทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบรรดาตามเสด็จพระราชดำเนิน เสด็จพระกระยาหารเย็นเป็นทางการ ณ ที่ห้องเปียร์เนในวังปีเตอร์ฮอฟแต่งตัวเต็มยศ ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์..... ครั้นถึงเวลาเลี้ยงของหวาน สมเด็จพระเจ้าเอมเปรอกรุงรัสเซียทรงยินนิ

พระราชดำรัสว่า ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้ต้อนรับพระองค์ในเมืองของข้าพเจ้า และข้าพเจ้าได้มีโอกาสขอบพระทัยที่ได้ทรงเมตตา รับรองข้าพเจ้าในเวลาที่ข้าพเจ้าไปถึงกรุงสยาม ข้าพเจ้ายังจำการที่ได้ทรงต้อนรับข้าพเจ้าโดยทรงเมตตาอย่างเพื่อนอันสนิทในพระนครของกรุงสยามได้ดีอยู่ทุกอย่าง ข้าพเจ้าขอตีฆ้องชัยมงคลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยาม บรรดาผู้นั่งโต๊ะตีฆ้องชัยมงคลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมกันแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยืนมีพระดำรัสตอบว่า “ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้มาเฝ้าพระองค์ถึงกรุงรัสเซีย การที่พระองค์ได้เสด็จไปยังกรุงสยามนั้น ข้าพเจ้าและคนทั้งหลายในกรุงสยามยังจำได้โดยความยินดี ข้าพเจ้าถือว่าพระองค์เป็นมิตรผู้ทรงพระเดชานุภาพ ข้าพเจ้ามีความพอใจในการที่ได้ทรงจัดการต้อนรับข้าพเจ้าเป็นอันมาก ข้าพเจ้าขอขอบพระทัยจากดวงจิตของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอตีฆ้องชัยมงคลสมเด็จพระเจ้าเอมเปรอกรุงรัสเซีย”

ความสนิทสนมและความเป็นกันเองของพระมหากษัตริย์ 2 พระองค์ที่มีความแตกต่างกันหลายด้าน ทั้งด้านสถานะการเมืองระหว่างประเทศ เชื้อชาติ ชนบทรรมนิยมประเพณีและลัทธินั้น เป็นสิ่งที่มีอาจพบได้บ่อยนักในแวดวงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ มิตรภาพที่แน่นแฟ้นของทั้ง 2 พระองค์นี้ได้แสดงออกในพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแด่สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ซึ่งได้ทรงกล่าวถึงในหลายฉบับ ดังความตอนหนึ่งในพระราชหัตถเลขาฉบับที่ 38 ความว่า “ด้วยฉันทตั้งใจจะเขียนหนังสือแต่หาช่องไม่ได้ เต็มไปด้วยการรับรองทั้งสิ้น การที่รับนี้ เป็นเรากันเองมากกว่าอย่างอื่น แต่การที่เป็นยศศักดิ์ก็ไม่ได้ขาดด้วย จึงได้มากมายนัก ไม่มีเวลาจะแต่งอย่างอื่น นอกจากเต็มยศกับครีษณศดำ แต่มาถึงวันนี้มีเวลาพบกับเอมเปอเรอ และเจ้านายเสมอไม่มีใครขาด ดูเหมือนเราเป็นคนหนึ่งในพี่น้องเอมเปรสส์แม่ (สมเด็จพระชนนีของสมเด็จพระจักรพรรดินีโคลัส) และเอมเปรสส์สาว (สมเด็จพระจักรพรรดินี) อี (เอาอกเอาใจ) ไปทั้งนั้น เวลาเต็มหมด ไม่ได้กินข้าวบ้านเลยสักเวลาเดียว ส่วนราชการก็เดินดี....แต่ที่รัสเซียนี้

เป็นไปคนละอย่างกับที่อื่น คือใครๆ ในเจ้านายโถม ถึงตัวฉันทั้งนั้น ขุนนางเกือบไม่ได้ปนเลย ที่สุดจนเจ้านาย ถ้าเป็นเวลาเจ้านายเขาไปจึงจะได้เข้า หาไม่ก็มีแต่ฉันกับเอมเปอเรอเธอขลุกกันอยู่ 2 คนเท่านั้น ไปไหนก็ไปกัน 2 คน ไม่มีใครตามเที่ยวเตร่ก็ไปแต่สารพัดคนเดียว” และในพระราชหัตถเลขาฉบับที่ 39 ได้ทรงตอบยกย่องความสนิทสนมที่ทั้งสองพระองค์มีต่อกันจนการพบปะหาหรือของทั้งสองพระองค์ไม่ได้มีพิธีการใดๆ ดังความว่า “...เมื่อวานนี้รวมเบ็ดเสร็จอยู่ด้วยกันกับเจ้านายและเอมเปอเรอเธอถึงหกชั่วโมง มีเวลาว่างก็ได้พูดราชการกับเคานต์มูราเวียฟ และทำโทรเลขส่งบางกอก กับเอมเปอเรอนั้นพูดราชการกันในรถทั้งนั้น ไปด้วยกันแต่สองคนนานๆ”

พระราชไมตรีที่องกงามจนถึงขีดสุดของพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ได้กลายเป็นความรักและผูกพันดุจเครือญาติ ดังที่ได้ทรงในพระราชหัตถเลขาพระราชทานสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ลงวันที่ 10 กรกฎาคม ความว่า “ฉันไม่สามารถจะพรรณนาได้ว่าฉันรู้สึกยินดีปานใด ที่ได้กลับมาถึงที่นี่อีก (กลับมาจากการเยือนเมืองมอสโก) ได้กอดแลได้จูบกับเอมเปอเรอหลายครั้ง แล้วขึ้นรถไปที่เอมเปอเรสด้วยกัน ฉันได้นำลูกชายของเราให้เฝ้า ทั้งเอมเปอเรอ แล เอมเปอเรส ทรงพระกรุณาแก่เขาเป็นอันมาก เอมเปอเรสประทานเข็มกลัดแก่เธอเป็นรูปมหามงกุฎของประเทศนี้ ซึ่งเป็นของทำเฉพาะสำหรับพระราชทานแก่เอมเปอเรสแลแกรนด์ดัชเชสทั้งหลายในเวลาราชภิเษกนั้น และเป็นเครื่องหมายสำคัญของผู้ซึ่งเป็นพระประยูรญาติในพระบรมราชวงศ์นี้ ซึ่งเอมเปอเรสรับสั่งว่าทรงนับว่าเธอก็เป็นอยู่ในพระบรมราชวงศ์นี้ด้วยผู้หนึ่ง ได้รับพระบรมรูปของสมเด็จพระเจ้าเอมเปอเรออาเล็กซานเดอร์ที่ 3 ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือเป็นอันมาก กับของบุหรีชิการ์แรตมีอักษรจารึกว่า “ของเพื่อนให้” ฉันชอบของสองสิ่งนี้ว่ามีราคามากยิ่งกว่าของสิ่งอื่นๆ ที่ฉันได้รับรวมกันทั้งหมด แล้วได้พร้อมกันรับเสด็จ เอมเปอเรสพระราชชนนี (สมเด็จพระชนนีของสมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัส) ซึ่งได้ทรงรับรองพวกเรานั้น แลเอมเปอเรสพระราชชนนีได้รับสั่งขำอยู่หลายครั้งว่า ทรงรู้สึกคิดถึงฉัน ในเวลาที่ฉันไม่อยู่นั้น เอมเปอเรสพระราชชนนี

ได้ประทานของบุหรืซิการ์แรตมีอักษรจารึกเหมือนกันกับที่เขียนจารึกบนพระรูปนั้นด้วย เอมเปรสพระชนนีได้รับสั่งถึงเธอด้วยพระกรุณาอย่างยิ่งทรงส่งกำไลมือประดับเพชรแลไข่มุกอันงามมาประทานเธอด้วย เอมเปรสพระราชชนนีนั้นได้ทรงพระเมตตาแก่มกุฎราชกุมารด้วยเสมอกัน พวกเราได้กินกลางวันกับเอมเปรสพระราชชนนีนั้น ฉันรู้สึกเหมือนดังอยู่ในเรือนของญาติอันสนิทเหมือนไม่ต้องมีพิธีรีตองอันใด ไม่ต้องไว้วางใจต่อกันเลย เราเล่นหัวโลดเต้นเหมือนดังอยู่ในบ้านเรือนของเราเองฉะนั้น พระรูปของเอมเปรสที่ทรงถ่ายที่หลังที่สุดนั้นไม่สู้ดีได้ทรงถ่ายใหม่ในวันนี้ซึ่งเอมเปรสพระราชชนนีนับสั่งว่าจะส่งตรงไป ทำให้เธอประหลาดใจที่ได้รับนั้นทีเดียว ช่างถ่ายรูปหลวงของกรุงสยาม ตามที่พวกเราเรียกเขาเช่นนี้คือแกรนด์ดุกไมเคอร์ ได้ถ่ายรูปพวกเราพร้อมด้วยเอมเปรส และพระราชบุตรทั้ง 2 ของเอมเปรสด้วย เชื่อว่าคงสำเร็จได้ด้วยดี ฉันอยากให้เธอมาที่นี่ด้วยกันจริงๆ เธอจะได้เห็นความสุขสบายและความรักที่มีต่อกันในพระบรมราชวงศ์อันนี้ ฉันยังไม่เคยเห็นครอบครัวที่มีความสุขแลรักใคร่ต่อกันสนิทเช่นนี้เลยได้อยู่ที่นั่นหลายชั่วโมงแล้วเอมเปรอเธอเสด็จมาพร้อมกับฉันมาถึงที่ห้องฉัน คำวันนี้จะกินอาหารเย็นที่วังเอมเปรอเธอ”

ภาพแห่งความผูกพันและอาลัยรักของทั้งสองราชวงศ์ได้ปรากฏอย่างแจ่มชัดในวันที่พระบรมวงศานุวงศ์ของทั้ง 2 ราชวงศ์ต้องพรากจากกัน ในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแด่สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ความว่า “ด้วยวันนี้เบร็กฟัส (อาหารเช้า) ส่งเจ้านายทั้งปวงข้างคุ่นเป็นกันเองไปหมด เอมเปรสพระราชชนนีเกือบจะทรงกรรแสง สั่งแล้วสั่งเล่ารับปวารณากันว่าจะคิดว่าฉันเป็นลูก ฉันก็จะคิดว่าเป็นแม่ตั้งแต่นี้ไป ทุกวันเป็นแต่จูบกัน วันนี้ตกลงเป็นแม่ลูกกันแล้ว เอียงพระปรางให้ฉันจูบ บรรดาลูกทั้งผู้หญิงผู้ชาย ต่างคนต่างจูบกันกับฉันทุกคน ลูกเราเอมเปรสก็รับเอาไปจูบเป็นหลานหมดทั้งนั้น อยากจะให้ฉันไปเฝ้าอีกถาอย่างใด แต่เอมเปรอเธอไม่ตกลง เพราะเมียเขาสั่งมาว่าให้เอาฉันไปให้ได้ด้วยซ้ำอย่า จะต้องลากันในห้องเจียบๆ”

แถวหน้าจากซ้าย: แกรนด์ ดัชเชส โอลกา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชารินา อเล็กซานดรา สมเด็จพระจักรพรรดินีโคลัสที่ 2 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

แถวหลังจากซ้าย: สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสวัสดิ์ดิวันวิศิษฎ์ เคาท์มูราเวียฟ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นมหิศราชทฤทัย พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช

ความผูกพันฉันท์เครือญาติได้สะท้อนให้เห็นจากแผนการแลกเปลี่ยนการเยือนระหว่างพระราชวงศ์ของทั้งสองประเทศ โดยเริ่มจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเชิญแกรนด์ดัชเชสซีเนียพระชนิษฐภคินีของสมเด็จพระจักรพรรดินีโคลัสที่ 2 พร้อมพระสวามีให้เสด็จเข้ามาเป็นพระราชอาคันตุกะที่สยาม และสมเด็จพระจักรพรรดินีโคลัสที่ 2 จะเสด็จมาเยือนสยามอีกครั้งหนึ่งในฐานะสมเด็จพระจักรพรรดิแห่งจักรวรรดิรัสเซีย ผู้เป็นหมามิตรของชาวสยาม ระหว่างการเสด็จพระราชดำเนินไปเปิดทางรถไฟสายทรานไซบีเรียในปี

ค.ศ. 1899 ในการนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาไปยังสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถให้เตรียมการรับเสด็จสมเด็จพระจักรพรรดินีโคลัสที่ 2 และพระราชวงศ์ ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถได้ทรงมีพระราชโทรเลขบังคมทูลตอบว่า

“หม่อมฉันมีความกำเริบใจในการที่เอมเปอเรอและเอมเปรสส์ จะเสด็จมากรุงสยามนั้นไม่เสียใจและไม่ท้อถอยเลย และคงจะเป็นเกียรติยศแก่กรุงสยามเป็นอันมากที่ได้รับเสด็จพระเจ้าแผ่นดินในประเทศยุโรปเสด็จมาเยี่ยมเยือนโดยความรักใคร่ในระหว่างทั้ง 2 พระองค์อันเป็นมหามิตรอันประเสริฐ”

หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในการเสด็จประพาสประเทศต่างๆ ในยุโรปมา 9 ประเทศแล้ว ก่อนที่จะเสด็จประพาสฝรั่งเศสซึ่งเป็นประเทศคู่กรณีที่สำคัญของสยาม อันจัดว่าเป็นประเทศที่ทรงลำบากพระทัยที่สุดในการเสด็จประพาสครั้งนี้ พระองค์ได้ประมวลท่าทีของมวลมิตรประเทศที่มีต่อชะตากรรมของสยามในพระราชหัตถเลขาวันที่ 5 กันยายน ค.ศ. 1897 พระราชทานแด่สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ความว่า “การที่เราจะหมายกำลังอุดหนุนจากประเทศอื่นนั้น ตามที่ฉันเข้าใจชัดจากที่ได้สนทนากันกับเอมเปอเรอออฟรัสเซีย และเคานต์มูราเวียฟ หลอดสอลิสบูรี (Lord Salisbury) มิสเตอร์เคอส์เอมเปอเรอออฟเยอรมนี เห็นว่าไม่มีอะไรที่จะยึดเหนี่ยวยิ่งกว่า ถ้าถึงจะทำลายเอกราชของเราแล้ว ท่านเหล่านั้นคงจะเข้าแทรกแซงพุดจา ไม่เป็นการทำได้ตามสบายใจ ถ้าถ้าสบเหมาะถึงรบกันก็ได้ เว้นไว้แต่การที่จะถึงเช่นนั้นไม่มี”

พระราชหัตถเลขาดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า หากสยามถูกฝรั่งเศสรุกรานจนถึงกับต้องสูญเสียเอกราชแล้ว ในส่วนที่จะเป็นความช่วยเหลือจากมิตรประเทศ ซึ่งในพระราชหัตถเลขาใช้คำว่า “กำลังอุดหนุน” นั้น คือการเข้าแทรกแซงโดยการเจรจา หรืออาจใช้กำลังทหารต่อต้าน เพื่อไม่ให้ฝรั่งเศสยึดครอง

สยามได้อย่างสะดวก และเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ ดังกล่าว สมเด็จพระจักรพรรดิแห่งรัสเซียได้ทรงดำเนินมาตรการบางอย่างตามที่พระองค์เห็นสมควร เพื่อเป็นการแสดงสัญลักษณ์ให้ฝรั่งเศสเห็นว่า พระองค์เป็นพระสหายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเป็นพันธมิตรของชาวสยาม โดยการส่งพระบรมฉายาลักษณ์ที่ทรงฉายร่วมกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ L'ILLUSTRATION ของฝรั่งเศส ซึ่งทรงให้ตีพิมพ์ในวันแรกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยือนฝรั่งเศส ในขณะเดียวกันนั้นสมเด็จพระจักรพรรดิฯ ยังได้มีรับสั่งกับประธานาธิบดีแห่งฝรั่งเศสถึงความตั้งใจจริงของสยามที่จะผูกมิตรกับฝรั่งเศส ดังพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแด่สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ลงวันที่ 11 กันยายน ค.ศ. 1897 ความว่า “...ด้วยตั้งแต่ฉันออกมาครั้งนี้ยังไม่ได้รับความคับแค้นเดือดร้อนเหมือนอย่างครั้งนี้เลย การที่ผมเล็กรู้สึกหนักในเรื่องที่ฉันจะมาเมืองฝรั่งเศสประการใด ขอให้เข้าใจว่าฉันหนักกว่าสิบเท่าอยู่แล้ว เพราะเป็นผู้ที่มาเอง **แต่ครั้งเมื่อมาถึงปารีสเข้า เขาก็รับรองอย่างแข็งแรง เปรสิเดนตก็ขึ้นรถมาส่งถึงที่อยู่ ซึ่งเป็นการที่เขาไม่ได้ทำให้แก่ผู้ใด นอกจากเอมเปอเรอรัสเซีย การที่เขาทำเช่นนี้ ผู้ซึ่งมีสัญญาไม่วิปลาคงจะเข้าใจได้ว่า เขาไม่ได้ทำด้วยเกรงกลัวอำนาจเราอย่างใด ทำด้วยเห็นแก่พระบารมีเอมเปอเรอ** แลด้วยกำลังต้นฐนบธรรมนิยมเจ้านายเพราะได้เคยไปเห็นการรับรองที่รัสเซียมา การที่ทำอะไรก็ถ่ายแบบที่นั่นมาทั้งสิ้น ส่วนการรับรองในเมืองฝรั่งเศสนี้ เรียกได้ว่าดีอย่างยิ่ง สเตชั่นแต่งหุหรามมาก ทหารก็มาก ทั้งในสเตชั่นนอกสเตชั่น คนแน่นในตอนทีใกล้สเตชั่น ถึงไปลิสต้องยืนหันหน้าออก กางแขนคอยกัน ร้องวาร์ฟลิคโพร์ วิเปริเลนต์ วิเฟิร์วเดอเลียม แซงแซไป... เปรสิเดนต นั้นอยู่ข้างจะเป็นคนรูปร่างงาม มีสง่า... กิริยาอัธยาศัยภาคภูมิมากจริงอยู่แลแต่ไม่หยาบคาย ออกตื่นตัวเองมาก... การสนทนาทั้งมาตามทาง แลที่เข้าไปนั่งปิดประตูอยู่ด้วยกันสองคน ก็เป็นสุนทรกถาแลเรื่องไปรัสเซีย ข้อที่พูดราชการนั้น แสดงความยินดีที่ฉันมา

จะได้มีช่องปรึกษาหารือกันระงับการซึ่งพวกฝรั่งเศสซึ่งอยู่ฝ่ายตะวันออก แกล้งกล่าวว่า เราไม่ยอมเป็นไมตรีกับฝรั่งเศส จะขอให้มีความปรึกษาหารือกัน ฉันก็รับเขาว่าขอให้เข้าใจว่าเมืองฝรั่งเศสไม่เหมือนเมืองอื่น ต้องปกครองตามใจคนจึงเป็นการยาก แต่รอดตัวที่เขาเป็นคนมีคนชอบมาก **ฉันก็ว่าฉันตั้งใจที่ได้มาเปิดความจริงซึ่งมีอยู่ในอกให้เห็นว่าเราอยาก เป็นไมตรีกับฝรั่งเศสเพียงใด ข้อความอันนี้ฉันก็ได้เปิดไว้กับเอมเปอเรอร์รัสเซียเสร็จแล้ว เขาก็รับว่าเอมเปอเรอร์ได้รับสั่งกับเขา ฉันว่าด้วยฝรั่งเศสมีใจรักแล เชื้อถือเอมเปอเรอร์ เป็นพยานฉันในข้อนี้** กับทั้งที่ฉันจะได้สำแดงไมตรีต่อมองซิเออร์โพร์ซึ่งเป็นที่รักของชาวฝรั่งเศสจะเป็นเหตุให้ความประสงค์ของฉันสำเร็จได้ แก่ต้องการจึระอยากจะให้มาที่เมืองฝรั่งเศสบ้าง เพราะเขาไปรัสเซีย ฉันรับจะหาคนให้เรียนที่ฝรั่งเศส และพูดถึงลูกโตอย่างดี...”

ความพยายามช่วยเหลือนสยามของสมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัสที่ 2 แห่งรัสเซีย ตั้งแต่การตัดสินพระทัยเสด็จพระราชดำเนินเยือนสยามครั้งที่ทรงเป็นมกุฎราชกุมาร จนกระทั่งทรงช่วยเหลือจากกับฝรั่งเศสให้เข้าใจถึงความตั้งใจจริงของสยาม ที่มีได้ประสงค์จะทำสงครามกับฝรั่งเศส อีกทั้งการส่งพระบรมฉายาลักษณ์ที่พระองค์ฉายคู่กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ฝรั่งเศส ในวันแรกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ เยือนฝรั่งเศสนั้น เป็นพระราชภารกิจที่ทรงปฏิบัติด้วยน้ำพระทัยที่มีอย่างเปี่ยมล้นต่อพระสหายและประชาชนชาวสยาม สิ่งที่ต่อยกย่องถึงพระมหากรุณาธิคุณที่สำคัญของพระองค์อีกประการหนึ่ง คือการเปิดสถานเอกอัครราชทูตรัสเซียประจำสยามในปีต่อมา (ค.ศ.1898) ในขณะที่รัสเซียไม่มีผลประโยชน์ใดๆ ในสยาม ด้วยทั้งราชอาณาจักรสยามมีชาวรัสเซียอยู่เพียง 3 คนเท่านั้น การเปิดสถานเอกอัครราชทูตดังกล่าวแสดงถึงความจริงใจของพระองค์ในการปกป้องสยามจากการรุกรานของมหาอำนาจเจ้าอาณานิคมที่พยายามจะยึดครองสยามสะท้อนให้เห็นจากคำสั่งลับของกระทรวงการต่างประเทศรัสเซียถึงนาย อา. แอ. โอลารอฟสกี (А. Э. Оларовский) อุปทูตรัสเซียประจำบางกอก ซึ่งสมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัสที่ 2 ทรงให้ความเห็น

พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัสที่ 2 แห่งรัสเซีย ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ L'ILLUSTRATION ของฝรั่งเศส ซึ่งสมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัสที่ 2 ทรงให้หนังสือพิมพ์ตีพิมพ์จำหน่ายในวันแรกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยือนฝรั่งเศส (11 กันยายน ค.ศ. 1897)

เอื้อเพื่อภาพ โดย คุณโชติทิพย์ เปี่ยมสมบุรณ์

ในเอกสารดังกล่าวว่า “ดีมาก” ตามความในตอนหนึ่งว่า **“การกระทำทุกอย่างของท่านต้องสะท้อนให้เห็นถึงน้ำพระทัยอันเมตตากรุณาของสมเด็จพระจักรพรรดิที่ทรงมีต่อพระมหากษัตริย์เป็นส่วนพระองค์และต่อชะตากรรมของราษฎรที่พระองค์ปกครอง การกระทำของท่านต้องตอบสนองความจริงใจและไม่ตรีจิตซึ่งประเทศสยามถือเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ของตนกับรัสเซียเช่นเดียวกัน การกระทำของท่านไม่ควรเป็นไปเพื่อแสวงหาผลประโยชน์และไม่ควรพยายามที่จะให้ได้มาซึ่งการได้เปรียบ ท้ายที่สุดการกระทำของท่านต้องสนองตอบต่อความต้องการของสยาม ซึ่งต้องการความเอาใจใส่ต่อผลประโยชน์ของเขาจากรัสเซียและต้องการให้รัสเซียให้การสนับสนุนด้านคุณธรรมที่จำเป็นในการต่อสู้อันไม่เท่าเทียมกันระหว่างสยามกับบรรดาเพื่อนบ้านที่เข้มแข็ง”**⁹

บทบาทที่สำคัญที่สุดที่สมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัสที่ 2 ได้แสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นพระสหายที่ช่วยปกป้องเอกราชของสยาม ก่อนที่จักรวรรดิรัสเซียจะต้องเผชิญกับปัญหาที่หนักหน่วงและต่อเนื่องจนสิ้นราชวงศ์คือ**การไม่ให้ความเห็นชอบกับแผนการยึดครองสยามของฝรั่งเศส** ที่ประธานาธิบดีอีมีล ลูเบ (Emile Loubet) แห่งฝรั่งเศสได้นำเสนอต่อพระองค์ในฐานะหม่อมามิตรของสยามระหว่างการเยือนรัสเซียในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1902¹⁰

พระวิริยะอุตสาหะและความเสียสละความสุขส่วนพระองค์ในการดำเนินพระราชวิเทโศบายที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงดำเนินร่วมกับสมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัสที่ 2 ในการปกป้องเอกราชและอธิปไตยของสยามนั้น แม้ในที่สุดแล้วต้องสูญเสียดินแดนเป็นอันมากแก่ผู้รุกราน แต่ก็ยัง

⁹ คำสั่งลับของกระทรวงการต่างประเทศรัสเซียซึ่งพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ทรงเห็นชอบถึงนาย อา.เย. โอลารอฟสกี อุปทูตรัสเซียประจำบางกอก วันที่ 21 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1898 “100 ปี ความสัมพันธ์สยาม-รัสเซีย: คำแปลเอกสารประวัติศาสตร์” โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2540

¹⁰ A Combarieu, *Septans a l'Elysee avec le President Emile Loubet*, Paris, 1932, p.185.

เหลือแผ่นดินอีกส่วนหนึ่งที่มีเอกราชและอธิปไตยตราบนทุกวันนี้ ที่อนุชนรุ่นหลังต้องหวงแหน และในขณะเดียวกันต้องสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของทั้งสองพระองค์ ที่ทำให้เรามีแผ่นดินอยู่อาศัยอย่างสงบสุขร่มเย็น รอดพ้นจากการกดขี่ข่มเหงของมหาอำนาจเจ้าอาณานิคมมาได้

ชะตากรรมของพระสหาย

ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1904 หลังจากฝรั่งเศสเห็นว่ารัสเซียได้เปลี่ยงพล้ำในสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น และไม่สามารถปกป้องมิตร์ที่ทางไกลอย่างสยามต่อไปได้ ฝรั่งเศสจึงได้เร่งกดดันสยามอย่างต่อเนื่อง ในปี ค.ศ. 1906-1907 ได้เกิดวิกฤตขึ้นอีกครั้ง ซึ่งในครั้งนี้ ฝรั่งเศสได้บังคับให้สยามยกดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงฝั่งตรงข้ามเมืองหลวงพระบางและพื้นที่ทางตะวันตกของแขวงจำปาศักดิ์ในปัจจุบันให้ฝรั่งเศส นอกจากนั้นฝรั่งเศสยังยึดจันทบุรีไว้เป็นประกัน และเพื่อที่จะให้ได้จันทบุรีกลับมา สยามจึงต้องยอมยกตราดให้เป็นส่วนหนึ่งของอินโดจีนฝรั่งเศสในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1906 จังหวัดตราดได้กลับมาเป็นของสยามอีกครั้งโดยต้องแลกกับดินแดนมณฑลบูรพา อันได้แก่ พระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ (อยู่ในจังหวัดบันเตียเมียนเจย) และ ปังจันตคีรีเขตร์ (เกาะกง)

วิกฤตการณ์สยาม-ฝรั่งเศสตั้งแต่ปี ค.ศ. 1904-1907 นั้นมหามิตรอย่างรัสเซียได้หมดสิ้นกำลังที่จะช่วยเหลือ ด้วยตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1904 รัสเซียได้เริ่มทำสงครามกับญี่ปุ่นและได้พ่ายแพ้อย่างสิ้นเชิงในอีกหนึ่งปีต่อมา ทำให้ต้องทำสัญญาสงบศึก และเสียดินแดนทางตอนใต้ของซาคาลิน อีกทั้งต้องยอมให้ญี่ปุ่นได้สิทธิ์เช่าเส้นทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้และคาบสมุทรเหลียวตง นอกจากนั้น ในวันอาทิตย์ที่ 9 มกราคม ค.ศ. 1905 ในกรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์กยังเกิดการจลาจลของกลุ่มผู้ประท้วง การนัดหยุดงาน มีความพยายามก่อการปฏิวัติ โค่นล้มราชบัลลังก์จนเกิดการปะทะกันกับเจ้าหน้าที่ตำรวจทำให้มีผู้เสียชีวิตถึง 130 คน บาดเจ็บ 299 คน ซึ่งนักปฏิวัติได้เรียกวันดังกล่าวว่า “วันอาทิตย์เลือด” การพ่ายแพ้ สงคราม เศรษฐกิจที่ฝืดเคืองและความวุ่นวายทางการเมืองภายใน

ประเทศ ได้ทำให้รัสเซียต้องลดบทบาทของตนในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ แต่ความสัมพันธ์กับสยามนั้นสมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัสที่ 2 ยังคงให้นายโอลารอฟสกี อุปทูตรัสเซียประจำสยาม “ทำหน้าที่ในส่วนของเขาในการต่อสู้กับเหล่ามหาอำนาจ เพื่ออธิปไตยของสยาม” ต่อไป

ในวันที่ 15 มีนาคม ค.ศ. 1917 ระบอบกษัตริย์ในประเทศรัสเซียถูกล้มล้างโดยการปฏิวัติสังคมนิยม สมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัสที่ 2 ถูกคณะปฏิวัติบังคับให้สละราชสมบัติและกักบริเวณ ในวันที่ 17 กรกฎาคม ค.ศ. 1918 สมเด็จพระจักรพรรดิและสมาชิกในครอบครัวถูกคณะปฏิวัติสั่งให้ปลงพระชนม์ขณะที่ถูกกักบริเวณอยู่ที่เมืองยิคาทีรินบูร์ก (Yekaterinburg) และพระศพถูกฝังในหลุมที่อำพรางไว้ บนถนนลูกรังคอฟท์ยาคี ซึ่งเป็นปัจจุบันไม่ใช่แล้วทางเมืองยิคาทีรินบูร์กไปทางเหนือ 19 กิโลเมตร ในปี ค.ศ. 1991 รัฐบาลรัสเซียได้สั่งให้ขุดพระศพขึ้นมาจัดรัฐพิธีพระศพและฝังใหม่ ในปี ค.ศ. 1998 รัฐบาลรัสเซียและคริสตศาสนจักรนิกายออร์ทอดอกซ์รัสเซีย ได้ประกอบพิธีการฝังพระศพแบบคริสต์อย่างสมพระเกียรติในมหาวิหารปีเตอร์และพอลนครเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก อันเป็นที่ฝังพระศพของบูรพมหากษัตริย์รัสเซียตั้งแต่พระเจ้าซาร์ปีเตอร์มหาราช ในพิธีฝังพระศพประธานาธิบดีบอริส เยลต์ซิน และภริยาได้เข้าร่วมงานพร้อมด้วยทายาทราชวงศ์โรมานอฟ และเจ้าชายไมเคิลแห่งเคนท์

จากการที่ทรงเป็นคริสต์ศาสนิกชนผู้เคร่งครัดจวบจนวาระสุดท้ายของพระชนม์ชีพ อีกทั้งทรงมี “ความถ่อมพระองค์ ความอดทนและความนอบน้อม”¹¹ คริสต์จักรนิกายรัสเซียออร์ทอดอกซ์ได้จัดพิธีสถาปนาสมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัสที่ 2 และสมาชิกครอบครัวทุกพระองค์เป็นนักบุญ ในวันที่ 14 สิงหาคม ค.ศ. 2000

¹¹ <http://www.nytimes.com/2000/08/15/world/nicholas-ii-and-family-canonized-for-passion.html>

รัฐบาลรัสเซียและคริสตศาสนจักรนิกายออร์ทอดอกซ์รัสเซีย ได้ประกอบพิธีการฝังพระศพสมเด็จพระจักรพรรดินีโคลัสที่ 2 แบบคริสต์อย่างสมพระเกียรติในมหาวิหารปีเตอร์และพอลนครเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก อันเป็นที่ฝังพระศพของบูรพมหากษัตริย์รัสเซียตั้งแต่พระเจ้าซาร์ปีเตอร์มหาราช ในพิธีฝังพระศพประธานาธิบดีบอริส เยลต์ซิน และภริยาได้เข้าร่วมงานพร้อมด้วยทายาทราชวงศ์โรมานอฟ

ที่มา: www.romanovfamily.org

รูปบูชาเหล่านักบุญซาร์และสมาชิกในราชวงศ์ ด้วยทรงเป็นคริสต์ศาสนิกชนผู้เคร่งครัด จวบจนวาระสุดท้ายของพระชนม์ชีพ อีกทั้งทรงมี “ความถ่อมพระองค์ ความอดทนและความนอบน้อม”¹² คริสต์จักริกายรัสเซียนออร์โธดอกซ์ได้จัดพิธีสถาปนาสมเด็จพะจักรพรรดินิโคลัสที่ 2 และสมาชิกครอบครัวทุกพระองค์เป็นนักบุญ ในวันที่ 14 สิงหาคม ค.ศ. 2000

¹² <http://www.nytimes.com/2000/08/15/world/nicholas-ii-and-family-canonized-for-passion.html>

ปัจจัยมลิต

ปีพุทธศักราช 2560 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จะมีอายุครบ 100 ปี ศูนย์วิจัยศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยสำนักในพระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์พระผู้พระราชทานกำเนิดมหาวิทยาลัย จึงได้ร่วมกับ “จักรพงษ์สโมสร” เผยแพร่พระราชกรณียกิจที่สำคัญในการรักษาเอกราชของชาติในรัชสมัยของพระองค์ นอกจากการริเริ่มการปฏิรูปประเทศอย่างจริงจังซึ่งเป็นที่ทราบกันดีในหมู่พลกนิกรชาวไทยแล้ว ยังมีพระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งและโดดเด่นที่อนุชนไทยรุ่นหลังควรจะได้รับรู้และจดจำ คือพระวิริยะอุตสาหะ ความทุกข์ทนพระราชหฤทัยและพระวรกายในพระราชภารกิจการปกป้องอธิปไตยของชาติให้รอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจตะวันตก

พระราชภารกิจที่สำคัญยิ่งนี้จะสำเร็จได้ยาก หรืออาจจะไม่สำเร็จเลย ถ้าสมเด็จพระปิยมหาราชมิได้รับพระราชไมตรีจากพระสหายคือสมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัสที่ 2 แห่งจักรวรรดิรัสเซีย ในการให้ความช่วยเหลือในทุกวิถีทางที่พระองค์สามารถทำได้ จนพระราชวิเทโศบายของสยามประสบความสำเร็จ ประเทศสยามรอดพ้นจากถูกยึดครองเป็นอาณานิคมดังเช่นประเทศเพื่อนบ้าน แต่กลับเป็นรัฐกึ่งชนที่ยังคงเป็นเอกราชและมีอำนาจอธิปไตยดังเช่นที่เป็นอยู่ทุกวันนี้

พระราชกรณียกิจ ความใกล้ชิดในระหว่างพระราชวงศ์จักรีและพระราชวงศ์โรมานอฟ พระวิริยะอุตสาหะของทั้งสองพระองค์ปรากฏอย่างเด่นชัดในพระราชหัตถเลขา จดหมายเหตุและเอกสารลับ การตอบโต้ในเอกสารประวัติศาสตร์ของจักรวรรดิรัสเซีย จนคนรุ่นหลังเห็นได้ชัดว่าไม่มีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดในทวีปยุโรปในยุคนั้นมีความใกล้ชิดสนิทสนมและถวายพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระราชวงศ์เสมอสมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัสที่ 2

แห่งจักรวรรดิรัสเซีย ซึ่งจักรวรรดิรัสเซียก็เป็นประเทศที่ยิ่งใหญ่มากประเทศหนึ่งในยุโรป เป็นประเทศเดียวที่แสดงออกอย่างชัดเจนที่จะไม่เอาเปรียบและแสวงหาความได้เปรียบจากประเทศสยามและคนสยาม จนเป็นที่สยบพระทัยตลอดรัชสมัยของสมเด็จพระจักรพรรดินิโคลัสที่ 2 พระราชไมตรีที่แนบแน่นของทั้งสองพระองค์ช่วยให้พระสหายและพลกนิกรของพระสหายของพระองค์ในอีกฟากโลกหนึ่งได้มีชีวิตที่เป็นสุขตลอดมา

ในวาระพิเศษที่ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างราชอาณาจักรไทยและสหพันธรัฐรัสเซียจะครบ 120 ปีในปีเดียวกับที่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจะมีอายุครบ 100 ปี ศูนย์รัสเซียศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและ “จักรพงษ์สโมสร” จึงขอเชิญชวนชาวไทยและชาวรัสเซียที่มีถิ่นพำนักหรือเดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทยได้น้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ที่ยิ่งใหญ่ทั้งสองพระองค์จากสองชาติ ร่วมกันเฉลิมฉลองพระราชไมตรีของทั้งสองพระองค์ โดยการสร้างพระบรมราชานุสรณ์เพื่อระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของทั้งสองพระองค์ประดิษฐานไว้ในประเทศไทย เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้ชนทั้งสองชนชาติได้รับรู้ถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นของบรรพบุรุษของชนทั้งสองเผ่าพันธุ์ตลอดไป

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [5907-036]
โทร. 0-2218-3557, 0-2218-3563
นายอรรณพ หาญสืบสาย ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พฤษภาคม 2559
<http://www.cuprint.chula.ac.th>